

Raporlar :

SİLİFKE VE DOLAYLARINDA YAPILAN
TOPRAKÜSTÜ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR
RAPORU (1978)

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Türkiye'nin güneyinde Silifke ve çevresinde yaptığımız topraküstü arkeolojik inceleme ve araştırmalara 1972 yılında başlanarak, her yıl (yalnız Kıbrıs harekâtı yüzünden 1974 yılı hariç kalmak üzere) buradaki çalışmalar sürdürülmüştür. Şimdiye kadar bu bölge ve bunun bilhassa Taşlık Kilikya (*Cilicia Thracheia*) denilen kesimi pek çok araştırmacı tarafından görülmüş olmakla beraber, bugüne kadar yayınlanan yazıların bu bölgenin tarihî ve arkeolojik anıtlarını yeteri kadar ortaya koyamadığı ve hatta pek çok eserin hiç dikkati çekmediği ve dolayısıyla tanıtılmadığı ortaya çıkmaktadır. Güney Anadolu'nun bu bölgesi üzerinde inceleme gezileri yapan ve gördüklerini birçok hallerde eski eserleri de ihmal etmeksizin yazan P. de Tchihatcheff¹ veya F. Schaffer² gibi coğrafyacılar ile hemen her şey ile ilgilenen, F. Beaufort³, W. M. Leake⁴, C. L. Irby⁵ ve daha başkaları gibi seyyahları bir tarafa bırakacak olursak, bu bölgede en çok kitabe toplayıcıların (epigrafist) çalıştıkları dikkati çeker. Yalnız bu seyyahların arasında, Fransız V. Langlois'nın, bu bölgeyi ilk olarak çok ayrıntılı biçimde kitabeleri ve eski eserleri ile inceleyip yayımlayan

¹ P. de Tchihatcheff, *Lettre sur les Antiquités de l'Asie Mineure adressée à M. Mohl*, "Journal Asiatique" 5. seri, IV (1854) bilhassa s. 114-138; ay, yaz., *Reisen in Klein Asien und Armenien 1847-1863, Itinerare redigirt und mit einer neuen Construction der Karte von Kleinasien von H. Kiepert*, "Petermanns Geographische Mittheilungen-Ergänzungsband", IV (1865/67) Heft 20.

² F. X. Schaffer, *Cilicia*, "Petermanns Mittheilungen-Ergänzungsheft, no. 141," Gotha 1903; ay. yaz., *Archäologisches aus Kilikien*, "Jahreshefte d. Oest. Arch. Instituts" V (1902) s. 106-111.

³ F. Beaufort, *Karamania or a brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the remains of Antiquity*, London 1808, 2. baskı; Almancası, 1821.

⁴ W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor*, London 1824; yeni tıpkıbası m1, Hildesheim 1976

⁵ C. L. Irby ve J. Mangles, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor, during the years 1817 and 1818*, London 1823.

seyyah olarak özel bir durumu vardır⁶. Bu arada XIX. yüzyılda pek aranan, güzel çizilmiş ve basılmış gravürler ile süslü büyük albümler yayınlamak düşüncesiyle, yanlarında ressamı ile gelen yabancı meraklıları da unutmamak gerekir. Bu tür yayınların en başında Leon de Laborde'un Türkiye'de yaptığı geziye dair büyük eseri gelmektedir. Bu albümün Silifke ve dolaylarına ait büyük boydaki levhaları, buralardaki eserlerin 150 yıl önceki durumlarını başarılı, güzel tablolar halinde gözler önüne sermekte, onları eski görüntüleri ile yaşatmaktadır⁷. Kitabe toplayıcıların en önemlisi ise İngiliz Th. Bent'dir⁸. Bölgede 1890 yılında at üstünde dolaşan Bent, bugün bile ulaşılması zor yerlerde pek çok eser tesbit etmiş, bunları raporunda kısaca anlatmış veya sadece anmış, kopyalarını çıkardığı kitabeleri ise işlemek üzere bir epigrafist'e, E. L. Hicks'e vermiştir⁹. Bu bölgede etraflı araştırmalar Alman ve avusturyalı bir grup tarafından aynı yıllarda ele alınmış, önce R. Heberdey ve A. Wilhelm, Kilikya'nın bu kısmında geniş çapta bir tarama yaparak pek çok ören yerini görmüşler, kitabe kopyalarını derlemişler, bazı anıtların krokilerini çıkarıp resimlerini almışlardır¹⁰. Sonraları bu işler, E. Herzfeld¹¹ ile A. Wilhelm ve J. Keil tarafından İlk Dünya savaşından önceki ve hemen sonraki yıllarda sürdürülmüştür¹². Bu gruptan S. Guyer ile E. Herzfeld, Silifke yakınındaki önemli bir ören yeri olan Meryemlik ve daha doğudaki Korykos üzerinde

⁶ V. Langlois, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus exécuté pendant les années 1852-1853*, Paris 1861, özet olarak Türkçesi, *Eski Kilikya*, çev. M. Rahmi Balaban, Mersin 1947.

⁷ L. de Laborde, *Voyage en Orient : Asie Mineure et Syrie*, Paris 1837, 1862, 2 büyük cilt. Bu bölge cilt I'dedir.

⁸ J. Th. Bent, *Explorations in Cilicia Tracheia*, "Proceedings of the Royal Geographical Society" XII (1890) s. 445-463; ay. yaz. *A Journey in Cilicia Tracheia*, "Journal of Hellenic Studies" XII (1891) s. 206-224 ve lev. 12.

⁹ E. L. Hicks, *Inscriptions from Western Cilicia*, "Journal of Hellenic Studies" XII (1891) s. 225-273.

¹⁰ R. Heberdey ve A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage d. Kaiserl. Akademie d. Wiss. in Wien*, "Denkschriften der Akad. 44" Wien 1896.

¹¹ E. Herzfeld, *Eine Reise durch das westliche Kilikien im Frühjahr 1907*, "Petermanns Mitteilungen" LV (1909) s. 25-34 ve 1 harita.

¹² J. Keil ve A. Wilhelm, *Vorläufiger Bericht über eine Reise in Kilikien*, "Jahreshefte der Oest. Arch. Instituts" XVIII (Beiblatt) Wien 1915, s. 5-60; J. Keil, *Die korykischen Grotten in Kilikien*, "Wiener Blätter für die Freunde der Antike", V, Heft 3 (1928) s. 50-53.

çalışmışlar, gerek bu yerlerdeki Hıristiyan çağı dinî yapıları gerek Korykos ve Kızkalesi gibi askerî yapılar hakkında yayınladıkları büyük eser, önemli bir yayın olarak tanınmıştır¹³. J. Keil ile A. Wilhelm ise bölgedeki gezileri sırasında derledikleri kitabeler ile beraber pek çok anıtı, yapıyı tanıtan ayrıca büyük bir kitap yayınlamışlardır¹⁴. Bu arada Miss Gertrude L. Bell de 1906 yılında, yine at üstünde aynı yerleri dolaşmış ve Korykos, Akkale, Kanlıdivan denilen ören yerleri ile buralardaki eski kalıntılara dair ilk bilgileri veren yazılarını bir gezi raporu halinde tanıtmıştır¹⁵.

Son yıllarda aynı bölgede başka araştırmacılar tarafından da dolaşarak, tek eserler veya bir topluluğa dair çalışmalar yapılmıştır¹⁶. Bunların içinde en önemlileri, eski adı Elaiussa - Sebaste olan Ayaş'da M. Gough'un yaptığı kazılar¹⁷, G. Forsyth'ın Kanlıdivan'daki IV. no. lu basilika üstündeki incelemesi ve bir gezi raporu¹⁸, A. Machatschek'in Korykos ile Ayaş çevresi nekropollerindeki mezar anıtlarına dair monografyası¹⁹, O. Feld'in gezilerinde gördüklerine dair notları ve raporları²⁰ ile H. Hellenkemper'in kaleler hakkındaki büyük

¹³ E. Herzfeld ve S. Guyer, *Meriamlık und Korykos, Zwei Ruinenstätte des Rauhen Kilikiens*, (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II) Manchester 1930.

¹⁴ J. Keil ve A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, III) Manchester 1931

¹⁵ Gertrude L. Bell, *Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia*, "Revue Archéologique" 4. seri (1906) s. 7-36 ve 385-414.

¹⁶ Birinci Dünya savaşından günümüze gelinceye kadar bu bölge ile ilgili daha birçok ufak yayın olmakla beraber bunlardan sadece en önemlileri burada gösterilmiştir.

¹⁷ M. Gough, *A Temple and Church at Ayaş (Cilicia)*, "Anatolian Studies" IV (1954) s. 49-64, lev. III-VI.

¹⁸ G. H. Forsyth, Jr. *An Early Byzantine Church at Kanlı Divane in Cilicia*, "De Artibus Opuscula XL - Essays in Honor of Erwin Panofsky" New York 1961, s. 127-137, lev. 38-45; ay. yaz. *Architectural Notes on a trip through Cilicia*, "Dumbarton Oaks Papers" XI (1957) s. 223-236, lev. ve 12.

¹⁹ A. Machatschek, *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien* (Österr. Akademie d. Wiss. - Denkschriften, 96) Wien 1967.

²⁰ O. Feld, *Bericht über eine Reise durch Kilikien*, "Istanbuler Mitteilungen" XIII-XIV (1963-64) s. 88-107, lev. 43-52; ay. yaz., *Beobachtungen an Spätantiken und Frühchristlichen Bauten in Kilikien - Bericht über eine Reise*, "Römische Quartalschrift" LX (1965) s. 131-143, lev. I-VIII; ay. yaz. ve H. Weber, *Tempel und Kirche über die Korykischen Grotte (Cennet - Cehennem)*, "Istanbuler Mitteilungen" XVII (1967) s. 254-278, lev. 35-38.

çalışması²¹ ve G. Dagron'un bu bölgenin yeni raslanan bazı kitabelerine dair araştırmasıdır²².

Silifke ve çevresindeki başlıca ören yerlerini, 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerimizden bir grup ile yaptığımız gezide görmüştük. Temmuz ayı içinde yapılan bu inceleme gezisinde Konya üzerinden Adana'ya inmiş, buradan da Silifke'ye geçmiştik. Bölgeyi sadece tanımak gayesiyle yapılan bu ilk gezimizde, dikkatimizi en fazla çeken husus, Silifke - Mersin kıyı şeridinde sıralanan eski kalıntıların çokluğu, ören yerlerinin zenginliği oldu. Beraberimizde getirdiğimiz, evvelce bu bölgede yapılmış incelemelere dair yayınlar ile yerinde yaptığımız karşılaştırma ise, bu araştırmalarda eksik hatta hatalı taraflar bulunduğunu gösterdi. Silifke ve çevresinde etraflı bir araştırma yapmayı tasarlamış fakat tasarımızı gerçekleştirilememiştik.

1971 yılının Ocak ayında Silifke'den aldığımız iki yazı bu bölgede etraflı bir çalışma yapma için bize gayret verdi. Silifke Kaymakamı Necdet Uçan bizi bu eserleri incelemeye davet ediyor. Silifke Müzesi asistanı Özdemir Koçarda bu bölgedeki bir yer hakkında verdiği bir rapor ile buranın önemini hiçbir şüpheye yer vermeyecek surette ortaya koyuyordu. Bu yazılar bizi hızlandırmaya kâfi geldi. 1972 yılı yazındaki inceleme gezimizi Silifke'ye yaptık. Ve bu çevrenin eski eserlerini araştırmaya giriştik. Bizleri buraya çağıran Necdet Uçan ve Özdemir Koçar başka yerlere atandıklarından artık Silifke'de değillerdi. Fakat müze görevlisi ve bölgeyi çok iyi tanıyan Mehmet Belen bu ilk çalışmalarımızda bize çok büyük yardımlarda bulundu. Onun sayesinde, araç sağladıktan başka yolu olmayan birçok yerlere de onun rehberliği ile ulaşabildik.

Bu etraflı inceleme bize, burada şimdiye kadar hiç görülmemiş veya yeteri kadar üzerinde durulmamış pek çok eski eserin varlığını göstermişti. Bir program çerçevesi içinde bölgeyi tarayarak çokluğu

²¹ H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien* (Geographica Historica, I) Bonn 1976.

²² G. Dagron, *Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie*, "Belleten" VLII, sayı 167 (1978) s. 373-420, lev. I-VIII; ay. yaz. *Les études byzantines*, "L'archéologie et l'histoire de l'art à l'Université de Lyon II, enseignements et recherches - L'information de l'Histoire de l'art" XVIII (1973) s. 163-167, bu yazı görülmedi, özeti için bkz. "Byzantinische Zeitschrift" LXVII (1974) s. 509.

Ortaçağa ait olan bu eserleri derlememiz yerinde olacaktı. Ancak bunun için de, rasladığımız yapıların plânlarını çizecek bir mimarın yardımcılığını gerekli görüyorduk. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi asistanlarından Yük. Müh. Mim. Dr. Yılmaz Önge, yaz tatilinin bir kısmını bizimle geçirmeği kabul ederek 1973 yılındaki araştırmalarımıza katıldı. O yılki çalışma kampanyamız yapıların fotoğraf ve ölçülerinin alınıp plânlarının çizilmesine ayrılmıştı. Elde edilen bu ilk malzeme, 1973 yılı Eylülü sonlarında Ankara ve İzmir'de düzenlenen Onuncu Uluslararası Klâsik Arkeoloji Kongresinin İzmir'de yaptığı toplantıların birinde bir bildiri olarak sunuldu. Ancak çalışmalar henüz bitmediği için, bu kongrenin bildiriler kitabına metni verilmedi. Sadece *İlgi* dergisinde renkli 8 resimle süslü türkçe ve ingilizce bir makale yayınlandı²³.

1974 yılında Kıbrıs çıkartması yüzünden bu bölgedeki araştırmalarımıza ara vermek zorunda kaldık. 1975'de yeniden başlayan çalışmalarımız, her yıl yaz sonlarına doğru bu bölgede yaptığımız incelemeler ile sürdürülmektedir. 1975 yılındaki kampanyada yine Dr. Yılmaz Önge bize yardımcı olmuştur. 1976'dan itibaren ise Mim. İ. Birol Alpay, plân çizme işini üzerine aldı. Uzman Münevver Keşoğlu, asistan Mehmet İ. Tunay, eski öğrencimiz müze asistanı ve fotoğrafçı Nedret Bayraktar'dan meydana gelen devamlı ekibimiz, İ. Birol Alpay'ın Edebiyat Fakültesi asistan kadrosuna geçmesi ile tamamlanmış oldu. 1972 yılında beraberimizde beş öğrenci bulunuyordu. 1978'de de tekrar beş öğrenciyi inceleme bölgemize götürdük. Başlangıçta çok dar imkânlar ile yapılan çalışmalar 1975'den itibaren Türk Tarih Kurumu ve 1976'dan itibaren Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun sağladıkları maddî destek ile yapılmaktadır²⁴. Bu bakımdan her iki kuruluşa da teşekkürlerim sonsuzdur.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarımız merkez Silifke olmak üzere Doğu'da *Lamas* (= *Limonlu*) çayı, Batı'da ise *Kargıncık* (veya *Dana* veya *Manavat*) adası hizası arasında kalan bölgede toplanmıştır.

²³ Semavi Eyice, *Tarihî zenginlikleriyle Silifke yöresi*, "*İlgi - Shell Dergisi*" 10. yıl (1976) sayı 24, s. 6-11, 8 resim ile; ingilizcesi, *An Archaeological Treasure House: The Silifke District*, aynı derginin ingilizce baskısı.

²⁴ Bu çalışmalar ile ilgili olarak, Ankara'da "Türk Tarih Kurumu" ve "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" ile İstanbul'da "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" ve "İstanbul Arkeoloji Müzesi"nde konferanslar verildikten başka, Paris'de "Sorbonne Üniversitesi" ile "Collège de France"da da konuşmalar yapılmıştır.

Bu iki sınır arasında kalan bölge taranmakta kuzeyde en yukarı noktayı *Uzuncaburç* (= *Diokaisareia*) teşkil etmektedir. Bu sınırlar içinde kalan arazideki çalışmalarımız, dağlık bölgede olduğu gibi adalarda da yürütülmüş ve çoğu erişilmesi güç yerlerdeki pek çok eski yapı bulunarak bunların resimleri çekilmiş, ölçüleri alınmış, mimari ve sanat özellikleri araştırılmıştır. Bunun için de aynı yerlere birden fazla defa, hatta bazen yaya olarak gitmek, eldeki bilgileri tamamlamak için gerekli olmuştur. Buluntuların en ilgi çekici tarafı Toroslarda Ortaçağ içlerinde o toprakların verdiği ürünler ile yaşayan geniş bir yerleşmenin varlığı ve dolayısıyla kıydan kuzeye çıkan bir takım yolların bulunduğunu göstermesidir. Ayrıca raslanan yapıların genellikle çok iyi durumda harabeler halinde oluşu, bunları Sanat Tarihi bakımından değerli anıtlar durumuna sokmaktadır. Silifke ve dolaylarında ekibimiz ile 1972 yılından beri sürdürdüğümüz ve pek iltifat görmeyen bir araştırma türü olan "topraküstü arkeolojisi", bölgenin tarihi coğrafya, iktisad tarihi ve sanat tarihi bakımından daha iyi tanınmasını sağlayacaktır.

Bu bölgede yaptığımız çalışmalarda önce eski yayınlardan ve oralarda yaşayanlardan varlığını öğrendiğimiz ören yerlerine ve tek kalıntılara erişilmeğe çalışılmıştır. Ancak bunun yanısıra daha kolaylıkla gidilebilen veya etraflı olarak yayınlanmış yerlere de gidilerek buralardaki anıtlar tekrar gözden geçirilmiştir. Bu ikinci grup çalışmalarda bazı özel durumlar ile karşılaşıldığını da belirtmek isteriz. Nitekim çok yakın tarihlere gelinceye kadar eski eser bakımından zengin bir eski şehir kalıntısı olan *Korasion* şehri, kalıntıların bolluğu bakımından *Çokören* adı ile tanınırken, son yıllarda yoğunlaşan bir yerleşme neticesinde ortadan hemen hemen yok olmuştur. Bugün *Susanoğlu* adı ile büyükçe bir yerleşme yeri durumuna giren *Korasion*'da, evvelce varlığı belirtilen yapıların çoğunu bulmak mümkün olmamıştır. Ayakta kalabilen tek tük bazı yapılar da etraflarını saran evlerin arasında kaybolmaktadır. Tarih içinde önemli bir yeri olan *Elaiussa - Sebaste* şehrinin ise üç bakımdan yakın bir gelecekte arkeolojik özelliklerinin çoğunu kaybedeceğini sanıyoruz. Burada eski yapıların ve çok değerli mezar anıtlarının bulunduğu yerde genişleyen *Ayaş* kasabası bir taraftan eski eserlere zarar verirken bir taraftan da antik *Elaiussa - Sebaste*'nin ilk kurulduğu yer olan ada (şimdi kara ile birleşmiş bir tepe)'nin ve etrafının dikenli tellerle çevrilerek bölündüğü ve buralarda tatil "site"leri kurulmak istendiği görül-

müştür. Nihayet tehlike, güney Anadolu'nun kıyı bölgesinde pek çok yerde karşılaşılan, kum yığınlarının eski yapıları örtmekte oluşudur. Bugün *Elaiussa - Sebaste*'nin ada kısmında olan birçok büyük yapıları kalın bir kum örtüsü altında kalmış veya kalmaktadır. Burada Hıristiyan çağına işaret eden basilika'nın kum yığınlarının dışında kalabilmiş sadece bir apsis parçasını görmek mümkündür. Yoğun yerleşme Silifke ilçe merkezinde de eski *Seleukia*'nın eserlerini yok edecek veya örtecek bir biçimde gelişmektedir²⁵. Aynı durum çok tehlikeli olmamakla beraber bir dereceye kadar eski *Diokaisareia* şimdiki *Uzuncaburç*'da da görülebilir.

Çalışmalarımızda bu ötedenberi bilinen ve eski eserleri hakkında yayınlar yapılmış olan yerleri tekrar gözden geçirerek, bizi ilgilendiren yapıları bir daha inceleyip, bunların fotoğraflarını çekip, gerekenlerin rölövelerini çıkarırken, bir taraftan da etraflı yayınlara konu olan yerleri eski yayınlarla karşılaştırmalar yaparak dolaştık. Uzuncaburç yolunda antik *Olba (Ura)* ile deniz kıyısındaki *Korykos (= Gorgos)* bu hususta bize önemli bilgiler sağladılar. Herzfeld ve Guyer'in kitabında çok etraflı olarak işlenen Korykos şehri Antik çağ ve Bizans devri yapıları ile Korykos kalesi ve önündeki adacıktaki *Kızkalesi*'nde yaptığımız incelemelerde, önceki araştırmacıların gözlerinden kaçmış pek çok ayrıntı bulmamız mümkün oldu. Bu yüzden de yayınlanmış plânlarda bazı düzeltmeler, topografik krokilerde tamamlamalar yapmamız gerekti.

Silifke ve dolaylarındaki topraküstü arkeolojik araştırmalarımız yukarıda belirttiğimiz sınır içinde kıyı şeridinde gerek Silifke'nin batısında gerek doğusunda yapıldığı gibi, bu kıyıda bazı ıssız adacıklara da çıkılarak bunlar da etraflı surette gözden geçirilmiştir. *Boğsak adası* bilhassa eski eser zenginliği bakımından şaşırtıcıdır. Bu sivri ve çorak adacık üzerinde bir çok kilise, ev, sarnıç ve mezarın bulunması, burada yoğun bir yerleşmenin Ortaçağ içinde varlığını belli etmiştir. *Küçük ada* denilen kayalık ise, çok ufak bir kara parçası olmasına rağmen üstünde geç Antik çağa ait bir villâ'nın bulunması bakımından ilgi çekici idi. Buna karşılık daha batı'daki *Dana* (veya *Manavat* veya *Kargıncık*) *adası* denilen oldukça büyük bir ada eski eser bakımından hayli fakir çıktı. Yabancıların *Provençal adası* olarak adlan-

²⁵ Silifke'nin şehir olarak tarih içindeki gelişmesi asistanımız Mim. Birol İ. Alpay tarafından doktora çalışması olarak işlenmektedir.

dırdıkları ve üzerine çıkmaksızın, burada pek çok yapılar, kiliseler ve hatta kale olduğunu yazdıkları bu güzel adada belirli büyük bir kalıntı topluluğu ile karşılaşmadı. Ancak kuzey kıyısında bazı yapı izleri ile çok yıkık durumda bir basilikanın kalıntısı bulundu. Bunların ölçüleri alınarak plânları çizildi.

Silifke'nin batısında kıyıda bu şehrin Osmanlı devri boyunca limanı olan *Aklıman* veya *Ağalımanı* kalesi üzerinde durulmuş, bir Türk devri eseri olan bu askerî mimarî eseri incelenmiştir. Burada Hıristiyan çağı veya Antik çağ izleri bulunmamıştır. Fakat kalenin önündeki şimdiki dar bir berzahla adanın en yüksek noktasında çok yıkık bir basilika kalıntısı bulunmuştur. Yine Silifke'nin batı tarafında evvelce Herzfeld ve Guyer'in kazı yaparak etraflıca yayınladıkları eskiden *Meryemlik* denilen ören yerinde *Hagia Thekla* ziyaret yerinde ufak bazı tamamlayıcı bilgiler elde edilmiştir. Bu arada hıristiyanlarca çok önemli bir ziyaret yeri olduğu bilinen buradaki yapıların tarihçelerine ışık tutacak bir yayın da yapılmıştır²⁶. Batı'daki araştırmanın en verimli eseri, denize ve boğaza hâkim bir yerde kurulan *Tokmar kalesi* olmuştur. Tam bir plânı çıkarılan bu kale çok iyi durumdaki duvarları ve burçları ile dikkati çeker. Bu kaledeki çalışmalarımız sırasında, zeminde rastladığımız Ortaçağa ait çanak - çömlek parçaları arasında insan figürleri olanların bulunması, yerin önemine işaret etmektedir.

Silifke'nin doğusunda yukarıda belirtildiği gibi *Korasion*, *Korykos* ve *Elauissa - Sebaste* gibi evvelce yayınlanmış yerlerdeki inceleme ve araştırmalarımızın ancak ayrıntılar üzerinde olmasına karşılık, *Cennet - Cehennem* obruğu içinde ve etrafındaki Bizans devri kalıntıları, kuzeyde *Hasan Aliler* köyündeki büyük basilika, *Korykos* kuzeyindeki başka bir basilika incelenmiş ve bunların rölöveleri çıkarılmıştır. *Korykos* kuzeyindeki basilika mimarî bakımdan ilgi çekici olduktan başka, buradan Toroslar'ın Akdeniz'e bakan tepelerinde yer yer yükselen Antik çağ gözetleme kulelerinden birinin yanına kadar gitmek mümkün olmuştur. Yine burada, bugün kullanılan yolun yakınında Roma çağına ait muntazam taş döşeli bir yolun bulunması kıydan kuzeye çıkan, bilinenlerin dışında bir takım yolların daha varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

²⁶ G. Dagron, *Vie et miracles de Sainte Thècle* (Subsidia Hagiographica, 62) Bruxelles 1978.

Elaiussa - Sebaste'nin az doğusunda en önemli incelememiz, *Lamas* (= *Limonlu*)'nun doğusunda olan *Akkale*'de yapılmıştır²⁷. Tarsus - Silifke yolu ile kıyı arasında kalan yerde olan bu büyük yapı topluluğu şimdiye kadar yabancı araştırmacıların dikkatini çekmekle beraber, hiç kimse burası ile yeteri kadar ilgilenmemiştir. Burada Roma devrine ait bir saray olduğunu sandığımız çok geniş bir yapıdan başka, büyük bir sarnıç, bir hamam ile bir de üzüm ezme presi yapısı bulunmuştur. Bu sarayın kesinlikle denize bağlantısı olduğu söylenerek yapılan araştırmada, gerçekten kıyıda yukarıdan gelen bir su kanalı ile bir çeşmeden başka, kaya içine oyulmuş küçük bir liman ve iki ayrı gemi çekme yeri bulunmuştur. Bütün bu tesislerin ayrı ayrı ölçüleri alınarak, rölöve çizilmiştir. Ayrıca büyük bir obruk etrafında kurulmuş olan *Kanytelleis* veya *Kanytelideis* (= *Kanlıdivan*) şehrinin yapıları üzerinde çalışılarak bunlardan dördüne dair bir makalemiz yayınlanmıştır²⁸.

Çalışmalarımızın en zor kısmı kıyıda gerilerde Toros'larda tepelerde ve Akdenize inen akarsu yatakları ile vadilerde yapılanlarıdır. Buralarda köyler çok seyrek olduğundan, geceleri kalma imkânı bulunmamakta ve su bulunmadığından, beraberinde su taşımak da gerekli olmaktadır. Buralardaki bazı ören yerlerine motorlu araçlarla yaklaşmak mümkün ise de çoğuna yürüyerek gitmek zorunda kalmıştır. Nitekim *Ayaş* kuzeyindeki *Çatık Ören* denilen ören yerine aşağıdan üç saatlik yukarıdan ise bir saatlik bir yürüyüş ile ulaşmak kabildir. *Yenibağçe* deresi kenarındaki *Karakabaklı* ören yerine ise ancak üç saatlik bir yürüyüşle gidilebilmekte; dönüş için ise bir o kadar daha vakit harcamak gerekmektedir. Kıyının arkasındaki bu bölgede, evvelce yetersiz olarak yayınlanan *Canbazlı* köyü'ndeki basilikasının, yardımcılarımız tarafından bütün ölçüleri dikkatle alınarak rölövesi çıkarılmıştır²⁹. Bugün Anadolu'da bilinen

²⁷ Ankara'da 1976'da toplanan VIII. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirimiz bu eser hakkındadır, *Elaiussa - Sebaste (Ayaş) yakınında Akkale*, Kongre bildirileri (basılmakta). Yine *Akkale* hakkında yabancı dilde bir yazınız Prof. Dr. F. W. Deichmann için hazırlanan *Armağan* kitabında yer alacaktır.

²⁸ Semavi Eyice, *Kanlıdivan basilikaları (bir önçalışma)*, "Anadolu Araştırmaları" IV-V (1976/77) s. 411-442, 28 resim ve plan ile; almanca özeti, *Die Basiliken von Kalıdivan*, "Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft - Deutsche Orientalistentag" (basılmakta).

²⁹ Semavi Eyice, *La basilique byzantine de Canbazlı, en Cilicie* "Zographie - In Memoriam Prof. Rodojic" X (1979) basılmakta.

erken Hıristiyan devri yapılarının en iyi korunmuş olanlarından birisini teşkil eden bu yapı, sanat tarihinde önemle yer alabilecek bir örnektir. *Yenibahçe* deresi vadisini karşılıklı tutan *Takkadın* ile karşısındaki *Barakçı* kaleleri gerek plân, gerek inşa devri, gerek yapı tekniği bakımından çok değişik eserler olarak karşımıza çıktılar. Şimdiye kadar hiçbir araştırmacının yanına kadar gitmediği *Barakçı kalesi* kapalı bir kitle teşkil eden plânı ile olduğu kadar Hellenistik çağa inen duvar tekniği ile de dikkati çekmektedir. Bütün bu eserlerin resimleri alınarak, plânları çıkarıldığı gibi, Yenibahçe deresini sınırlayan tepelerde sayıları pek çok olan eski yerleşme yerlerindeki evler, kiliseler ve mezar anıtları üzerinde de durulmuştur. Çok zengin malzeme veren bu arkeolojik buluntuların hemen hemen çatı hizasına kadar sağlam bir durumda olmaları, bu topraküstü arkeolojik araştırmalarımızın en zevkli ve yorgunluğu unutturucu tarafını teşkil etmiştir. Bütün bu bölgede, en ıssız yerlerde bile karşılaşılan büyük taşlardan yontulmuş kapı sövelerinin görülmesi de buralarda Geç Antik çağda çiftlik evlerinin varlığını belli etmektedir. Ayrıca önemli bir buluntu da bazen evlerin yanlarında, bazen ise tek olarak karşılaşılan kayadan yontulma üzüm veya zeytin preslerinin çokluğudur. Böylece bu bölgenin o yüzyıllarda şarap ve yağ yapımıyla uğraştığı tahmin edilebilir. Bir yerleşme yerine bağlı olmaksızın arazide tek başına olan mezarlar da ayrıca dikkate değer bir özelliktir. Bazen bu mezarların hemen yanında bir de üzüm ezme presi bulunmaktadır. Böyle bir üzüm presi yanındaki lâhdin kapağına işlenmiş olan üzüm salkımı rölyefleri, sahibinin işi hususunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Bütün yerleşme yerlerinin uzağında Mezitkale denilen yerde tek başına rasladığımız, çok iyi durumda kalmış mabet biçimindeki büyük ve güzel bir mezar anıtı ise şaşırtıcı bir örnek sayılabilir.

Kıyının kuzeyindeki dağlık bölgede, vadilerde onbeş kadar çeşitli yerleşme yeri bulunmuş, köylülerin *Meydan*, *Barakçı*, *Sinekkale*, *Işkkale*, *Aşağı Dünya*, *Karakabaklı*, *Ovacık*, *Takkadın*, *Pashı*, *Mezgit*, *Çatikören*, *Tapureli*, *Yanıkhan*, *Emirzeli*, *Öküzlüklü*, *Hacı Ömerli* olarak adlandırdıkları bu yerlerde ve bunların çevrelerinde belirli bir adı olmayan arazilerde tek tek pek çok sivil yapı (çeşitli tiplerde evler) ve dinî yapılar ile mezarlar bulunmuş ve bunların çoğunun rölöveleri çıkarılmıştır. Bu buluntular Anadolu'nun İlkçağ sonları ve Ortaçağ içlerindeki ev mimarisi hakkında çok zengin bilgi sağlamaktadır.

Hıristiyan yapı sanatı bakımından ise bu bölge dinî binalarının, buraya has bazı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Bilhassa birçok basilikalarda apsisin iki yanında ileri taşkın büyük birer mekânın varlığı dikkati çeker. Bu küçük yerleşme yerlerinin hiçbirinin eski adını bulmak mümkün olamamıştır.

Silifke ve dolaylarında yaptığımız topraküstü arkeolojik araştırma ve incelemelerde yukarıda gösterilen sınırlar içinde çalışmalar yapılmış ve resim malzemesi ile rölövelerin eksiksiz olması için aynı yere birkaç defa gidilmiştir. İncelemelerde elde edilen plân ve rölöveler kürsümüz asistanı mimar İ. Birol Alpay tarafından çizilmiş ve 1978 yılında elde edilenler ise çizilmektedir. Şüphesiz bunların hepsi olmasa bile bir kısmı, yayınlanmadan önce bir defa daha yerinde kontrol edilecektir. Ayrıca elimizde bu araştırmalardan 2000 kadar renkli dia, ve 3500 kadar siyah - beyaz foto bulunmaktadır. Bu bölgeye dair şimdiye kadar yayınlanmış bütün yazıların da orijinal olarak bulunamayanları, xerox - kopya olarak elde edilmiştir. Merkez Silifke olmak üzere *Lamas* (= *Limonlu*) çayı ile *Manavat* adası arasındaki bölgenin taranması suretiyle yapılan çalışmalar hiç bir zaman tamam olmayacaktır. Nitekim 1978 yılı araştırmaları sırasında son günlerde *Kızılören* adında büyük bir ören yerinin daha varlığını çok uzaklardan dürbünle fark edebildik. Yanına gidip yakından görmemiz mümkün olmadı. İkinci bir kalıntı topluluğu ise eski yazarların *Topaların çeşmesi* dedikleri yer dolaylarında idi. Adlar değişmiş olduğundan bu ören yerini bulamamıştık. 1978 yılı kampanyasının son günü bir tesadüfle burasını da uzaktan tesbit edebildik. Bunları da 1979 yılı programı içinde görmeği ve incelemeği düşünüyoruz. Buralarda kıyı şeridinde olduğu kadar dağlık bölgede bütün Türk devri boyunca önemli ve yoğun yerleşmenin olmayışı ve ancak göçebe aşiretler kışlak olarak yaşadığından, eski eserlerde onlara zarar veren tahriplerin olmamasının sebebidir. Son yıllarda artık durum değişmekte kıyılarda başlayan yerleşmeler içerilere de yayılmaktadır. Silifke ve dolaylarında yaptığımız topraküstü arkeoloji incelemelerinin bu bakımdan çok önemli olduğuna inanıyoruz.